

CHƯƠNG 17

Bài Đọc Thêm

Bài 17-1

VÀI NÉT VỀ DÂN NHẠC VIỆT NAM

*(Để tưởng nhớ cố giáo sư Trần Văn Khê
và cố nhạc sĩ Phạm Duy)*

Lời tác giả: Bài này được viết dưới hình thức truyện ngắn để tránh ngộ nhận đây là một bài khảo cứu về âm nhạc Việt Nam, một lãnh vực mà người viết không am tường.

Nhận được thư Uyên, nàng cho biết sẽ ghé về Hà Nội thăm chúng tôi vào áp cuối tuần này. Tin đó làm Thi háo hức chờ đợi mấy hôm nay mong gặp lại người chị thân yêu của mình. Tính ra, chúng tôi đã không gặp lại Uyên từ cả tháng nay rồi.

Không phải chỉ mình Thi háo hức mà ngay cả chính tôi cũng muốn gặp lại Uyên. Tôi vẫn coi Uyên như một người em vì nàng ít tuổi hơn, và tôi cũng còn coi nàng như một người bạn thân thiết vì chúng

tôi quen biết nhau từ thuở nhỏ và có cùng một sở thích giống nhau.

Uyên có cái đam mê của riêng mình, đó là sự ham học hỏi; sẵn sàng thu nhận những kiến thức mới mà không có thành kiến trước, kể cả những vấn đề có thể dễ gây ra tranh cãi. Ý kiến nàng đưa ra thường dựa trên cơ sở lý luận thận trọng chứ không hời hợt hay phỏng đoán. Những đặc tính ấy của Uyên làm cho những người đối thoại với nàng luôn cảm thấy dễ chịu.

Ngày từ sáng sớm, Thi đã nhắc nhở tôi đến đón nàng ở nơi hẹn sau giờ tan học để tiện đường cùng ra bên xe khách Sơn Tây - Hà Nội đón Uyên chiều nay.

Chiều Hà Nội, trong giờ tan sở, đường phố có nhiều xe cộ và người đi lại tấp nập ở vùng trung tâm thành phố. Tiếng tàu điện leng keng, còi xe inh ỏi. Chúng tôi phải cố gắng lắm mới có thể đạp xe song song bên nhau. Ra khỏi khu trung tâm thành phố, đường phố bớt đông đúc nên chúng tôi mới có thể nói chuyện với nhau dễ dàng hơn.

Nhìn Thi qua dáng người thon thả với tà áo dài trắng học trò đang bay nhẹ ra phía sau làm tôi liên tưởng tới những hôm chúng tôi cùng từ Hà Nội về quê thăm nhà.

Trên con đường cái dài vắng vẻ dẫn từ đường liên tỉnh vào làng, chúng tôi đi bộ bên nhau giữa cánh đồng lúa xanh bát ngát. Hai tà áo dài của Thi

bay bay theo từng cơn gió nhẹ, đôi khi chúng cuốn vào cánh tay tôi làm tôi có cảm giác man mát, mơn trớn nơi cánh tay ấy. Những lúc như thế, trong lòng tôi xao xuyến, muốn dùng chân nắm lấy hai bàn tay êm ái và đặt lên má nàng một nụ hôn. Chỉ là ước mơ thôi vì tôi chưa bao giờ thực hiện được điều đó trong hoàn cảnh ấy. Thế mà hôm nay đạp xe bên Thi, tôi đã có thể nghĩ về một ngày, chúng tôi sẽ cùng được chung sống trong một mái ấm gia đình.

Đạp xe bên nhau, chúng tôi toàn nói chuyện chẳng đâu ra đâu và cũng chẳng đâu vào đâu. Ấy vậy, mà cả hai cùng cảm thấy con đường dài trở nên ngắn hơn. Rồi cuối cùng, chúng tôi cũng đã tới bến xe. Bến xe tuy vào buổi chiều nhưng vẫn còn khá tấp nập.

Chờ đợi không bao lâu thì chiếc “xe khách” của Uyên cũng đã tới. Uyên từ trong xe, thò tay ra khỏi cửa sổ vẫy gọi. Thi vội vàng phóng xe đạp về hướng đó để đón chị. Tôi cũng đạp nhanh theo.

Uyên bước xuống xe với chiếc va-li nhỏ và một cái “bị cói” (bị làm bằng sợi cói) xách tay trông ra có vẻ khá nặng. Tôi chạy lại đỡ lấy chiếc bị trên tay Uyên, còn Thi đỡ chiếc va-li cho chị. Chẳng phải đoán già đoán non, tôi cũng biết trong bị có một quả mít chín bởi mùi thơm của nó. Uyên đứng chờ lấy chiếc xe đạp của nàng đang được anh “lơ xe” (phụ tài) đem từ nóc xe xuống.

Trên đường về, chúng tôi đạp xe bên nhau. Bị mít trong giỏ xe phía trước, với sức nặng của nó, đôi

khi làm tay lái của tôi bị chao đi mỗi khi quẹo gắt hay tránh vội người băng qua đường.

Càng vào gần trung tâm thành phố, xe cô càng trở nên đông đúc hơn. Tuy trời vẫn còn sáng nhưng đèn đường cũng đã được bật lên trên vài con phố chính. Sinh hoạt về đêm gần như đã bắt đầu.

Chẳng bao lâu chúng tôi cũng về tới *nhà trọ học* trước khi trời tối hẳn.

Mỗi khi có Uyên lên chơi, sau những bữa cơm chiều, cả ba chúng tôi thường ra ngồi bên chiếc bàn con kê dưới dàn cây leo trong sân để chuyện trò. Tối nay không có ánh trăng như những lần trước nhưng ánh đèn đường hắt vào chỗ chúng tôi ngồi cũng đủ sáng thay cho ánh trăng kia. Tuy vậy, tôi cũng thắp thêm một ngọn nến để khung cảnh thêm phần lung linh, huyền ảo và nên thơ hơn.

Dưới ánh sáng lung linh của cây nến, hai cô gái trông đẹp và lộng lẫy hẳn lên. Nước da trắng mịn với đôi mắt đẹp long lanh trong sáng của Thi đã làm nổi bật lên sự thông minh và tinh khiết của nàng.

Thi “diện” ngay chiếc áo cánh bằng tơ tằm màu vàng óng ả do chị Thìn tôi mới nhờ Uyên mang gửi tặng cho. Lại thêm chiếc “kiềng bạc” (vòng bạc) đeo cổ, mẹ tôi đã cho Thi nhân dịp đầu năm. Thi vừa mang hình ảnh của một cô gái miền quê xinh xắn, lại vừa mang dáng dấp thanh lịch của một thiếu nữ tỉnh thành. Cách trang phục, quả thật có ảnh hưởng

không ít tới vẻ đẹp của người phụ nữ, nhất là đối với những cô gái đang ở tuổi mơn mớn dậy thì như Thi.

Uyên cũng nhận ra ngay vẻ đẹp của em, nàng buột miệng:

- Cô em của chị đêm nay đẹp quá! Đẹp như cô dâu sắp về nhà chồng ấy!

Thi tỏ ra bẽn lẽn trước lời khen của chị.

Những múi mít vàng đưng trong đĩa được bày trên bàn đưa mùi thơm ngát. Chúng tôi thưởng thức những múi mít chín cây, vừa giòn, vừa ngọt, lại không dính tay. Tôi nhớ lại câu chuyện “ôi nhân thịt” (quả ổi có con sâu bên trong) hôm nọ, hỏi đùa Thi:

- Có “mít nhân thịt” không em?

Thi bụm miệng cười:

- Mít không có sâu, ổi mới có sâu!

Uyên và tôi cùng cười khi nghe câu trả lời của Thi.

Bỗng Thi dơ một múi mít lên cao khỏi đầu hỏi:

- Em đọc sách thấy có câu người ta ví người con gái cứ “*thơm như múi mít*” nghĩa là làm sao? Con gái sao lại được ví thơm như “múi mít”, con gái thơm như “mùi mít” mới đúng chứ!

Tôi cúi xuống tùm tùm cười, đưa một tay lên đầu gãi gãi vài cái như tỏ ý: thật là một câu hỏi vớ vẩn.

Uyên cũng chúm chím cười. Nàng ngẩng mặt lên trời như suy nghĩ một chút rồi mới trả lời cô em:

- Thi nói đúng rồi! Phải là thơm như “mùi mít” mới đúng. Nhưng ở đây, người ta dùng thể tượng hình để ví người con gái như “múi mít”. Nó vừa thơm ngon, vừa óng ả đẹp để đáng yêu.

Tôi nhìn Uyên một cách thán phục về câu trả lời ấy. Uyên quay lại nói với tôi và cũng để Thi nghe:

- Thi nó sống hồn nhiên và bình an như hơi thở vậy!

Tôi nói tiếp theo ngay sau lời nhận xét ấy của Uyên:

- Uyên nói đúng đấy! Thi cũng là hơi thở bình an của chính bản thân anh.

Thi nhìn tôi với ánh mắt cảm động và đầy yêu thương. Im lặng một lúc, Thi mới ôm cánh tay tôi, quay sang không nhìn chệch với lời phân bua:

- Chị đừng tin anh Nam! Anh ấy hay “nịnh” em bằng những lời như thế. Em nghe quen rồi!

Sau câu nói đó, Thi tựa đầu vào vai tôi. Bất chợt nàng thối mạnh vào tai tôi rồi bỏ chạy vào nhà. Thi nói với lại:

- Để em mang nước trà ra uống và mang cây đàn ra cho chị Uyên hát nhé!

Thi quay trở lại với ấm nước trà và một cây đàn “Tây ban cầm” tôi thường đánh. Uyên cũng đứng

lên, đi vội vào trong nhà tiếp tay Thi đem ra mấy cái tách nhỏ.

Thế là không khí nói chuyện, ăn mứt đã chuyển sang không khí văn nghệ.

Chúng tôi thay phiên đánh đàn và hát cho nhau nghe. Uyên hát thật hay. Giọng nàng trong trẻo, lúc trầm ấm, lúc cao vút. Tiếng hát trầm bổng, luyến láy, du dương của nàng có khả năng đưa tâm hồn, cảm xúc của người nghe vào cõi thật xa xăm, bay bổng. Thi hát cũng hay nhưng không thể sánh được với Uyên.

Tôi ngồi đánh đàn cho Thi hát, tôi lại nhớ về một câu chuyện hôm nào mà tôi chưa có dịp kể lại cho Uyên nghe.

Hôm ấy, cách đây đâu ba tuần lễ thì phải, tôi và Thi cùng được mời tới dự một buổi tiệc sinh nhật của một cô bạn cùng lớp với Thi. Chúng tôi đã phải mất gần nửa ngày trời, Thi mới chọn được món quà mừng vừa ý.

Cũng như mọi buổi họp mặt mừng sinh nhật khác, bao giờ cũng bắt đầu bằng một vài lời tuyên bố lý do, chúc tụng rồi tới phần ăn uống và cắt bánh. Phần cuối chương trình được dành cho văn nghệ “bỏ túi” trong vòng thân mật. Buổi mừng sinh nhật hôm đó cũng không ra ngoài thông lệ.

Buổi sinh nhật rất vui, sống động và tự nhiên vì đa số những người tham dự đều là những người bạn

học cùng lớp với nhau. Nếu kèm theo, chỉ là vài ông anh hay bạn trai của mấy cô trong số đó.

Thì cứ chạy lăng xăng với mấy cô bạn học, để mặc tôi ngồi một mình. Thỉnh thoảng mới chạy lại ngồi với tôi dăm ba phút rồi lại bỏ đi. Tới phần văn nghệ, sinh hoạt buổi tiệc trở nên sống động hẳn lên. Vài cô đã lần lượt lên hát giúp vui.

Bỗng tiếng hát của Thi chọt vang lên từ phía “sân khấu” (tạm gọi là sân khấu cho oai). Tôi nhòm người lên hướng nhìn về phía nàng. Thi vừa hát vừa chăm chú hướng nhìn và vẫy tay về phía tôi như tỏ ý nàng hát chỉ để tặng cho riêng tôi. Trông Thi thật duyên dáng làm sao. Tôi mỉm cười tự hào. Đứng sát đằng sau Thi là một thanh niên đệm đàn “Tây ban cầm” cho Thi hát, một anh chàng khá đẹp trai có dáng vẻ hào hoa và lịch lãm.

Tôi phải công nhận là Thi hát thật hay. Hay trội hẳn lên so với những cô khác vừa mới trình diễn trước đó.

Thi vừa hát xong, nàng chạy ngay lại ôm lấy cánh tay tôi.

- Em hát có được không? Em hát tặng anh bài đó đây! Em không cho anh biết trước vì em muốn làm anh bất ngờ.

Tôi vuốt tóc Thi nói nhỏ:

- Em hát hay lắm! Hát hay như chưa bao giờ hát hay như thế! Anh cảm ơn em đã hát tặng anh!

Thì cảm động nhí nhảnh ghì chặt cánh tay tôi.

Một cô bạn thân của Thì, tên Trang, ngồi cùng bàn bật đứng dậy nắm tay tôi và Thì kéo lên “sân khấu” giới thiệu:

- Xin giới thiệu với các anh chị và các bạn. Anh Nam cùng bạn Thì sẽ song ca một bản nhạc giúp vui cho đêm nay.

Mọi người vỗ tay. Những câu đối thoại, cười đùa lao xao trong đám bạn học của Thì ngồi tùm tùm cùng bàn kê gần ngay đó.

- Anh con Thì đẹp trai nhì!

- Có vẻ là người yêu của con Thì thì đúng hơn chúng mày ạ!

- Tao có thấy con Thì nói nó có người yêu bao giờ đâu! Nó bé nhất lớp mà!

- Nó lại phải khai với tụi mình à! Thối thế!

- Nếu “hắn” là anh nó, tao xí phần!

Sau câu nói đó cả bọn cùng cười khúc khích.

Một cô đưa ngón tay lên môi “suyt suyt” mấy cái để cả đám giữ im lặng:

- Chúng mày có im ngay đi không! Để tao còn nghe hát chứ!

Tôi chỉ mỉm cười khi nghe thấy vài câu lao xao ấy. Chắc hẳn Thì cũng đã nghe như thế.

Thì cứ nắm chặt lấy bàn tay tôi một cách lo lắng vì sự giới thiệu của Trang thật bất ngờ cho cả hai

chúng tôi. Tôi mượn cây đàn “Tây ban cầm” để đệm và cùng hát với Thi một bản nhạc đang thịnh hành. Bản nhạc này chúng tôi đã thường hát với nhau ở nhà nên cũng không bị lúng túng lắm.

Thi đã lấy lại được bình tĩnh và tỏ ra có tự tin hơn. Tôi đứng hát bên Thi với trọn trái tim mình. Chắc Thi cũng thế. Hai tâm hồn, hai trái tim đương độ yêu nhau nên đã xuất thần, cả hai tiếng hát đã nhanh chóng trở nên nồng nàn, tha thiết, quyến vào nhau đầy đam mê, quyến rũ. Cả phòng yên lặng lắng nghe. Gian phòng chỉ còn lại hai tiếng hát vượn lên trong lời nhạc yêu đương tình tứ, hòa trong âm thanh của tiếng đàn lúc trầm bổng, lúc sôi nổi mà tôi đang say sưa đánh.

Khi chúng tôi vừa dứt câu hát cuối cùng của bài hát, cả phòng đứng lên vỗ tay cuồng nhiệt. Chúng tôi tự biết là cả hai đã hát và đã diễn tả bản nhạc này thật trọn vẹn trong đêm nay.

Thi được vỗ tay nhiều nên cứ nín lấy cánh tay tôi mà nhảy lên như đứa trẻ con. Các cô bạn cùng lớp của Thi cũng chạy tới ôm lấy Thi và không quên khen tôi hát hay và đánh đàn giỏi.

Chúng tôi trở lại bàn. Trang vẫn ngồi đó vỗ tay khen thưởng tiếp.

Tôi nhớ lại đêm đó như một kỷ niệm vui.

Và cũng từ sau hôm ấy, Thi cảm nhận được một điều rất quan trọng là tôi không muốn nàng đi hát ở ngoài như thế nữa. Tôi tự biết, tôi đã ích kỷ với nàng

một cách vô lý nhưng điều đó thật cần thiết đối với tôi.

Chúng tôi tạm ngưng hát để quay sang ăn mít, những múi mít giòn, thật ngon và ngọt. Như nhớ một điều gì, Uyên sững nhìn tôi rồi chợt lên tiếng:

- Hôm đi chơi Hoa Lư, nhân nghe cô lái đò hát bài “*Hát ru*”, anh nói về nhà sẽ nói thêm cho em nghe mà!

Tôi vờ ngừng ăn, lấy tay vuốt vuốt cổ như cố gắng đưa miếng mít xuống cho khỏi nghẹn. Tôi nói với Uyên:

- Anh nghe Uyên nhắc làm anh nghẹn không nuốt nổi miếng mít!

Uyên đánh nhẹ vào tay tôi:

- Anh hứa chứ em có tự nhiên đòi đầu mà anh dỗ tội!

Thi cũng trợn mắt đánh vào cánh tay tôi:

- Anh làm em sợ! Tưởng anh bị nghẹn thật.

Tôi xoa nhẹ đầu Thi rồi nói với Uyên:

- Ủ, thôi được! Anh sẽ nói với Uyên những điều về *hát ru* và vài làn điệu dân ca miền Bắc mà anh có dịp được nghe và được đọc trong sách nhé. *Anh nhặt nhanh mỗi nơi một tý của các nhà nghiên cứu âm nhạc thôi đấy.*

Uyên cười:

- Em biết rồi! Anh cứ rào đón mãi! Ghét ghê!

Uyên quay sang Thi:

- Nếu anh Nam không nói, em “cấn” cho anh ấy một cái thật đau dùm chị!

Thi vờ nhe răng dọa cắn. Chúng tôi cùng cười vang.

Tôi hỏi Uyên:

- Uyên còn nhớ bài “Hát ru” của cô lái đò hát hôm đó không?

- Thưa anh, em còn nhớ! Bài này ai mà chẳng thuộc. Để em hát lại cho anh nghe nhé!

Uyên hắng giọng mấy cái trước khi hát.

Hát RU

À... à... ời! À... à... ời!

Thằng Bờm có cái quạt mo

Phú ông xin đổi ba bò chín trâu

Bờm rằng Bờm chẳng lấy trâu

Phú ông xin đổi một xâu cá mè

À... à... ời! À... à... ời!

Bờm rằng Bờm chẳng lấy mè

Phú ông xin đổi ba bè gỗ lim

Bờm rằng Bờm chẳng lấy lim

Phú ông xin đổi con chim đồi mồi

À... à... ời! À... à... ời!

Bờm rằng Bờm chẳng lấy mồi

Phú ông xin đổi năm xôi. Bờm cười!

À... à... ời! À... à... ời!

Sau khi nghe Uyên hát xong, tôi mới bắt đầu đóng góp ý kiến.

- Cứ dựa vào *nội dung* và *âm điệu* của bài hát ru này ta thấy hai điểm:

Về nội dung: tính chất thực tế và công bình.

Thằng Bờm tượng trưng cho người nông dân chất phác. Bờm có óc thực tế nên nhận đổi quạt mo lấy năm xôi vì năm xôi có thể ăn được liền. Bờm có óc công bình vì chiếc quạt mo chỉ có giá trị tương xứng với năm xôi mà thôi. Đó là những triết lý thực tiễn của người nông dân ta.

Về âm điệu, tiết tấu của điệu hát ru.

Theo ý kiến của các nhà nghiên cứu dân ca thì cho rằng:

[Tiếng hát ru mang tính chất êm đềm, du dương để đưa đứa bé vào giấc ngủ. Đó là những âm điệu, tiết tấu đầu tiên mà đứa bé được nghe từ người bà hay từ người mẹ, người chị... Dần dần, tiếng hát ru ăn sâu vào tâm thức của đứa bé. Âm nhạc dính liền với đời sống con người nên khi đứa bé lớn lên, những tiếng hát ru nằm trong tiềm thức được thể hiện ra trong tình cảm lứa đôi trai gái. Hát ru trở thành những nhân tố thiết yếu tạo thành những điệu hát dân ca trữ tình.] (Dựa theo Gs Trần Văn Khê)

Làn điệu hát ru được thay đổi tùy theo địa phương. Và cũng vì vậy, những điệu hát dân ca thuộc mỗi địa phương thường cũng bị ảnh hưởng phần nào bởi điệu hát ru đặc thù của địa phương đó.

Hát ru miền Bắc thường được bắt đầu bằng tiếng À ơi! hoặc Bồng bồng!

*À ơi! Cái ngủ mày ngủ cho lâu
Mẹ mày đi cấy ruộng sâu chưa về.*

Hoặc:

*Bồng bồng mẹ bé con sang
Đò dọc quan cấm, đò ngang không chèo;
Muốn sang thì bắc cầu kiều
Muốn cho hay chữ thì yêu kính thầy.*

Hoặc:

*Bồng bồng ! cái bóng là cái bóng bình
Thối cơm gánh nước một mình bóng xoi !
Bồng bồng ! Cái bóng là cái bóng bang
Mẹ bóng yêu bóng, bóng càng làm thơ.*

Nhiều khi nội dung của bài hát ru không mang một ý nghĩa gì cả. Chỉ cần âm điệu du dương, êm đềm để đưa đứa bé vào giấc ngủ.

Uyên nhìn tôi với nét mặt đăm chiêu, suy nghĩ:

- Lúc nãy anh nói hát ru trở thành *những nhân tố thiết yếu tạo thành những điệu hát dân ca trữ tình*. Anh có thể nói rõ hơn cho em được không?

Tôi trả lời Uyên:

- Có nhiều điệu hát dân ca có âm điệu, tiết tấu, thang âm *rất gần gũi với hát ru* như điệu hát *xẩm, cò lả* và một số làn điệu *quan họ*... chẳng hạn. Mà những điệu hát ấy cũng thường chứa đựng những giai điệu trữ tình rất phong phú.

Tôi đơn cử một vài điệu dân ca miền Bắc để chứng minh.

Hát cò lả: Hát cò lả là loại hát dân gian, nơi đồng quê thuộc vùng đồng bằng sông Hồng. Người ta cũng thường *dùng những bài hát cò lả để thay thế cho những bài hát ru*. Nội dung của những bài hát cò lả tương tự như bài hát ru vậy. Người hát chỉ mượn chuyện con cò để tỏ bày tâm sự, những nỗi nhớ nhung, những lời nhắn nhủ với người tình. Loại này thường hát một mình như để tự sự, kể lể.

Con cò cò bay lả lả bay la.

Bay từ từ cửa phủ, bay ra là ra cánh đồng.

Tình tính tang là tang tính tình.

*Anh chàng rằng ới anh chàng ới, rằng có
biết là*

biết hay không?

Rằng có nhớ là nhớ hay không? ...

Rằng có nhớ là nhớ em không?

Một nét hết sức độc đáo trong điệu hát “cò lả” là có nhiều *điệp ngữ*. Những điệp ngữ và “*tiếng đệm*” này không có nghĩa gì cả ngoài trừ thể hiện sự mềm mại như cánh vạc bay của điệu hát. Hình thức này gọi là “*xếp mái ngói*”, nghĩa là tiết tấu phía trước gối lên lên tiết tấu phía sau.

Hát quan họ: Quan họ là thể ca trữ tình sâu sắc, vui tươi yêu đời với lời ca tinh tế và trau chuốt của vùng Bắc Ninh. Về *âm điệu*, hát quan họ đã đa dạng, thăng hoa đến tuyệt đỉnh, có đến cả trăm làn điệu khác nhau, trong đó người ta thấy lẫn vào đủ các điệu ca, kể cả hát ru, cò lả, hát xẩm, trống quân, chèo ... Về *nội dung*, bài hát cũng thường mang những nét tâm tình giữa trai gái, gửi gắm nỗi lòng sâu kín cho nhau. Thông thường người ta hát cặp đôi hay hát nhóm, một bên trai và một bên gái gọi là liên anh, liên chị.

*Người ơi! Người ở đừng về,
Người về em vẫn (i i i i i)
(Có mấy) khóc (i) thầm,
Đôi bên (là bên song như) vạt áo,
(Mà nay cũng có a ướt đầm)
Uớt đầm như mưa.*

...

Người ơi! Người ở đừng về.

(Tục ngữ Ca dao Dân ca Việt Nam – Vũ Ngọc Phan)

Sau khi nghe vài lời ngắn gọn về làn điệu hát “cò lả” và “quan họ” có chút liên quan tới hát ru của tôi, Uyên lại ngồi ngẩn người ra như đang suy nghĩ điều gì. Thi cũng nhận ra sự khác thường của chị mình nên khều tay tôi, bịt miệng cười, chỉ về phía Uyên. Tôi quay sang hỏi Uyên:

- Uyên có chuyện gì mà ngồi thù người ra thế?

Thì tình nghịch:

- Chắc chị Uyên em đang mơ màng tới anh chàng nào ngồi hát cho chị em nghe bài quan họ “Người ơi người ở đừng về” đấy mà.

Uyên lườm yêu cô em, mỉm cười:

- Gớm! cô em của chị cũng biết chuyện lắm đấy chứ! Sắp lấy chồng rồi có khác!

Thì vênh mặt lên với chị:

- Em lớn rồi chứ bộ! Em đã mười sáu tuổi rồi, mười sáu trăng tròn. Chị không được coi em là còn bé nữa!

Tôi hỏi lại Uyên:

- Anh thấy lúc nãy, hình như Uyên có thắc mắc gì mà cứ thù người ra. Nếu có câu hỏi nào, anh sẽ nói lại cho.

Uyên tỏ ra vui hẳn lên khi nghe tôi nói thế. Uyên hỏi ngay:

- Em chỉ sợ anh chê em dốt. Em thấy trong dân ca của mình hay có những chữ *liền láy*, *điệp ngữ* và *những tiếng đệm* hay quá anh nhỉ. Anh cho em biết thêm về vấn đề này được không?

Tôi cười với Uyên:

- Anh chê cô giáo Uyên dốt hỏi nào đâu! Anh chỉ thấy có mỗi một người dốt toán mà lúc nào cũng

tưởng mình giỏi. Mình sai mà cứ cãi mình đúng. Lúc ít điểm, về nhà ngồi khóc.

Thi đứng bật dậy:

- Em khóc bao giờ?!

Tôi cười:

- Anh xin lỗi! Em chỉ mới “mếu” thôi!

Thi cười cười ngồi xuống.

Tôi nhìn Thi rồi đưa tay vuốt nhẹ tóc và kéo nhẹ nàng về phía mình. Thi nũng nịu đẩy tôi ra:

- Em ghét anh lắm!

Thấy Thi tất tả bỏ vào nhà, tôi gọi giật lại:

- Thi! Em đi đâu đấy! Giận anh thật đấy hả?

Thi quay lại cười:

- Không... ! Em đi lấy thêm mít!

Tôi và Uyên nhìn nhau cười. Tôi bắt đầu giảng giải cho Uyên về những tiếng đệm trong dân ca Việt Nam.

Những tiếng đệm

(Dựa theo ý trong bài nói chuyện của Gs Trần Văn Khê)

Một số nhà nghiên cứu về âm nhạc dân tộc cho rằng có những bài hát dân ca có khi chỉ vồn vện có vài câu thơ hoặc câu ca dao ngắn ngủn. Nó cần được kéo dài bài hát ra bằng những *điệp ngữ*, những *tiếng*

đệm, tiếng láy, tiếng đưa hơi... để hoàn thành cấu trúc của một bản nhạc mà không làm mất ý nghĩa của lời ca. Thêm vào đây, tiết tấu của nó lại trở nên thêm phần linh hoạt, mềm mại, mang nhiều màu sắc, thấm vị đậm đà.

@/ Như trong bài hát “ru cháu” trong hát ru miền Bắc.

*Cái ngủ mày ngủ (í í a)
(Á a a) cho (à) lâu
Mẹ mày đi cấy (í í a)
(Á a a) ruộng sâu chưa (à) về
Bắt được con diếc (í í a)
(Á a a) con (à) trê
Nắm cổ (í í a) (á) lôi về
Cho cái (í í a)
(Á a a) ngủ ăn...*

("Đặc khảo về dân nhạc ở Việt Nam" – Phạm Duy)

@/ Như trong bài hát “cây trúc xinh” trong quan họ.

*Cây trúc xinh (tang tình là) cây trúc mọc,
(Qua lối nọ như) bên đình...
Chị Hai xinh (tang tình là) chị Hai đứng,
(Đứng) một mình (qua lối như) cũng xinh...
Cây trúc xinh (tang tình là) cây trúc mọc,
(Qua lối nọ như) bên chùa,
Chị Ba không yêu (tang tình là) tôi cũng*

lấy,
(Lấy) đạo bùa (qua lời như) cùng yêu,
(Lấy đạo bùa, qua lời như cùng yêu...)

(Tục ngữ Ca dao Dân ca Việt Nam – Vũ Ngọc Phan)

@/ Như cùng trong bài “*Qua cầu gió bay*” được trình bày qua nhiều điệu dân ca khác nhau với những tiếng đệm khác nhau.

Chỉ trong hai câu:

*Yêu nhau cởi áo cho nhau,
Về nhà dối mẹ qua cầu gió bay.*

*/- Được trình bày theo điệu *quan họ* :

*Yêu nhau cởi áo (ới a) cho nhau
Về nhà dối (rằng) cha dối mẹ (ơ ớ ơ) . . .
(Này a ới a) qua cầu
(Này a ới a qua cầu)
(Tình tình tình) gió bay
(Tình tình tình gió bay).*

*/- Được trình bày theo điệu *cò lả* :

*Yêu nhau (nhau) cởi áo (áo) cho nhau,
Về nhà (nhà) dối mẹ (mẹ) qua cầu (cầu) gió
bay.
(Tang tính tình, tình tính tang)...*

*/- Được trình bày theo hát *chèo* :

*Cởi áo cho nhau (chứ) yêu nhau (dẫu
mà) cởi áo cho nhau,
Về (í) nhà (í mà) dối mẹ (í a) qua cầu (í) gió*

bay.

*/- Được trình bày theo điệu *trống quân* :

*Cởi áo cho nhau (chứ) yêu nhau (mà) cởi
áo cho nhau,
Về nhà (mà) dối mẹ (chứ) qua cầu (bay) gió
bay.*

*/- Được trình bày theo điệu *ngâm sa mạc* hay *bồng mạc*⁽¹⁾ :

*Yêu nhau (ư ư) cởi (ư ư) áo (ư ứ ừ) cho
nhau,
Về nhà dối mẹ (ư) qua cầu (ư ư) qua cầu
gió (ừ ư) gió bay (i i i).*

*/- Được trình bày theo điệu *tuồng Tàu* (Hát bội)

*Yêu nhau (ứ ư ư) cởi (ư ư) áo (ứ ư ư) cho (ứ
ư) nhau,
Về nhà (ư ư) dối mẹ (ứ ư) qua (ư ư) cầu (ư
ừ) gió (ứ ư) bay (ứ ư ư).*

[Nói chung, những quy luật thơ văn của lời ca rất chặt chẽ, gò bó nhưng nhờ những tiếng đệm này ta có thể tháo gỡ được những quy luật chặt chẽ đó. Gò bó bao nhiêu thì mình vượt ra bấy nhiêu. Nhưng phải nhớ, những tiếng đệm của số đông bài hát, không thể hoán chuyển cho nhau. Như bài hát quan

(¹) *Ngâm sa mạc* và *bồng mạc*: Những câu “lục bát” *ngâm* theo lối *sa mạc*, những câu “song thất lục bát” thì *ngâm* theo *bồng mạc* (Theo nhạc sĩ Phạm Duy)

họ với những tiếng đệm “i a u ơ... “không thể thay bằng tiếng đệm của tuồng Tàu như “ừ ừ u...”, hay ngược lại. Điệu hát nào thì có tiếng đệm riêng của điệu hát ấy. Ngoài ra ta còn có những chữ đệm kép như “ới a”, “ấy mấy”, “dẫu rằng”, “rằng là” ... mỗi chỗ có cái hay riêng của nó.] (Dựa theo ý của Gs Trần Văn Khê)

@/ Như trong điệu hát trống quân

Tôi mới (chứ) tới đây.

Ở nhà (thời) tôi mới (chứ) tới đây

*Lạ thung (này) lạ thổ (ừ u) tôi nay (lại) lạ
nhà (ỳy)*

Ba cô (nàng) tôi lạ (chứ) cả ba,

*Bốn cô (tôi) lạ bốn (ừ u) biết là (mấy) quen
ai (ỳy).*

Đến đây (thời) lạ cả (mấy) bạn giai.

*Lạ cả (này) bạn gái (ừ u) biết ai (bên) mà
chào (ỳy).*

Bây giờ (thời) biết nói (là) làm sao.

*Biết ai (nào) quen thuộc (í a) mà vào (thưa
là) trình thưa (ỳ y)*

(Dân ca trống quân – Nguyễn Gia Liên trong
Đặc san Bắc Ninh)

@/- Như trong những “câu hò”.

**/ Hò làm việc trên bờ thường có hò kéo gỗ, hò
đẩy xe với những tiếng “dô”, “hò dô ta”.*

Hò cái : Ta dô ta !

Hò con : Dô !

- *Ta kéo gổ !*
- *Dô !*
- *Gổ làm đình !*
- *Dô !*
- *Đình là đình !*
- *Dô !*
- *Bao nhiêu ngói !*
- *Dô !*
- *Ta thương mình !*
- *Dô !*
- *Nhiều bấy nhiêu !*
- *Dô !*

(Đặc Khảo Về Dân Nhạc Ở Việt Nam – Phạm Duy)

Sau mỗi tiếng “Dô” hay “Hò dô ta” là cùng nhau kéo.

*Dô ta kéo gổ làm đình
Con gái vô tình thì để vủ ra !
Hò dô ta !*

(Cầm Ca Việt Nam – Toan Ánh)

*/- Hò làm việc *dưới sông nước* thường có hò chài lưới hay hò chèo thuyền với những tiếng đệm “rổ khoan rổ khuấy” hay “rổ khoan rổ hây” :

*Chồng chài là chài vợ lưới...
Rổ rổ khoan rổ khuấy !
Vợ lưới vợ lưới con câu...
Rổ rổ khoan rổ khuấy !
Sông là Ngô bể Sở...*

*Rổ rổ khoan rổ khuấy !
Biết đâu biết đâu bến bờ...
Rổ rổ khoan rổ khuấy...*

(Đặc Khảo Về Dân Nhạc Ở Việt Nam - Phạm Duy)

Thấy câu chuyện cũng tạm đủ và trời cũng đã khuya, tôi đề nghị mọi người giải tán để đi ngủ. Trước khi chia tay, tôi gõ nhịp lên bàn, hát điệu trống quân bài ca dao:

*Ngồi buồn may túi đựng trời
Đan xẻ, sẩy đá, giết voi xem giò,
Ngồi buồn lấy thước ra đo,
Đo từ núi Sở, Núi So, núi Thầy ⁽²⁾
Lên trời, đo gió đo mây
Xuống sông đo nước, về đây đo người,
Đo người mười sáu mười lăm ^(*)
Đo được một người vừa đẹp vừa xinh!*

(* Nguyên bản "mười tám đôi mươi")

Hai nàng lại rũ ra cười. Đến hai câu cuối Thi nhìn tôi cảm động.

Hát xong tôi “xướng” to như anh “giáo tuồng”:
- Kiếm được “người xinh” rồi thì phải làm sao?
Tôi lại vỗ tay theo nhịp *trống quân* và hát tiếp.

⁽²⁾ *Núi Thầy ở Sơn Tây.*

- Trong dấu []: Trích hoặc lược trích.

- Hình minh họa lấy trên internet.

Uyên cũng vỗ nhip theo. Riêng Thi biết tôi sắp trêu nàng nên không vỗ tay theo, chỉ đứng tùm tùm cười chờ đợi.

*Rủ nhau lên hiệu cầm khăn
Cầm được đồng bạc, để dành cưới em.
Ba hào thì để mua tem
Tư giấy mời khắp anh em xa gần.
Trăm năm kết ngãi Châu Trần
Nhớ ngày kết ngãi giao loan với mình.
Hai họ ăn uống linh đình
Sơn Tây, Hà Nội đồn mình lấy nhau (**)*

(** Nguyên bản : "lấy ta") (Ca dao)

Uyên cười nói:

- Nghèo gì mà nghèo đến nỗi phải cầm khăn để cưới vợ vậy? Nghèo quá! Không gả em gái tôi cho anh đâu!

Thi cứ đứng nhìn chị cười cười. Hết nhìn chị nàng lại nhìn tôi.

Uyên bỏ mặc chúng tôi đứng lại ngoài sân. Nàng tự dọn dẹp rồi tắt tả bỏ vào trong nhà.

Còn lại hai người. Tôi nắm tay Thi hồi lâu. Nàng cúi mặt xuống đất tránh ánh mắt nhìn âu yếm của tôi. Tôi cúi xuống hôn phớt lên mái tóc nàng.

Thi vẫn cúi xuống trong im lặng, nắm tay tôi bóp nhẹ:

- Chúc anh ngủ ngon!

- Em cũng ngủ ngon!

Tôi buông tay Thi ra rồi quay đi về phía cuối sân, leo lên cầu thang về phòng. Phòng gác của tôi cách phòng Thi một quãng sân nhỏ.

Thi đứng nhìn theo tôi trước khi nàng quay bước. Tôi cũng đứng lại ở cửa phòng gác nhìn xuống sân đợi cho tới lúc Thi khuất bóng sau cánh cửa phòng nàng.

Tôi lâng lâng, ngây ngất với niềm hạnh phúc vô biên.■

